

Аліна БЕЛІЛОВСЬКА

Співпраця реставраторів Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника з музеями України

Наведено найбільш цікаві приклади реставраційної роботи, виконаної в період 1990-2000 рр. реставраторами Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника для музеїв України.

Ключові слова: Києво-Печерський історико-культурний заповідник, музеї України, реставраційні роботи.

Велика робота в галузі збереження музейного фонду України протягом багатьох років здійснюється фахівцями відділу наукової реставрації та консервації (до 2011 р. – Центр реставрації та експертизи) Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника – одного з найбільших реставраційних підрозділів серед музейних організацій України, що став продовжувачем традицій реставраційної справи, розпочатої ще в 1927 р. реставраційною лабораторією Всеукраїнського музейного містечка на території Києво-Печерської лаври. На сьогодні реставратори Заповідника працюють над удосконаленням принципів української реставраційної школи, які закладалися впродовж усього її багатолітнього розвитку.

У зв'язку з тим, що більшість музеїв та історико-культурних заповідників України не мають реставраційних структур і навіть штатних реставраторів, відділ надає їм науково-методичну та практичну допомогу. Працюючи за такими напрямками, як реставрація творів образотворчого мистецтва, дерев'яної поліхромної скульптури, графіки, книг, документів і гравюр, виробів з чорного, кольорового й коштовного металу, кераміки, шкіри, історичних, коштовних і археологічних тканин, відділ за час своєї діяльності накопичив великий досвід співпраці з українськими музеями.

1995 року Центрові наукової реставрації та експертизи (далі – Центр) було передано унікальну колекцію Художньо-промислового та наукового музею ім. Миколи II, створеного в 1904 р. академіком М.Біляшівським. До цього зібрання входили матеріали археологічних досліджень, що проводилися в Україні наприкінці XIX - на початку XX ст., предмети з

Рис. 1. Кераміка з колекції М.Біляшівського. Фото до реставрації

приватних колекцій, а також виробу українських гончарів, зібрані співробітниками музею в різних регіонах України. У 1942-1943 рр. частину колекції музею було вивезено до Німеччини й повернуто в Україну лише 1948 р. Розкривши ящики, комісія на чолі з директором образотворчого музею М.Дерегусом констатувала, що всі предмети перебувають у дрібнофрагментованому стані (понад 15 тисяч фрагментів) (іл. 1).

Два роки співробітники Центру здійснювали камеральну обробку відібраних 1400 придатних до реставрації виробів з кераміки, гутного скла, фарфору та фаянсу.

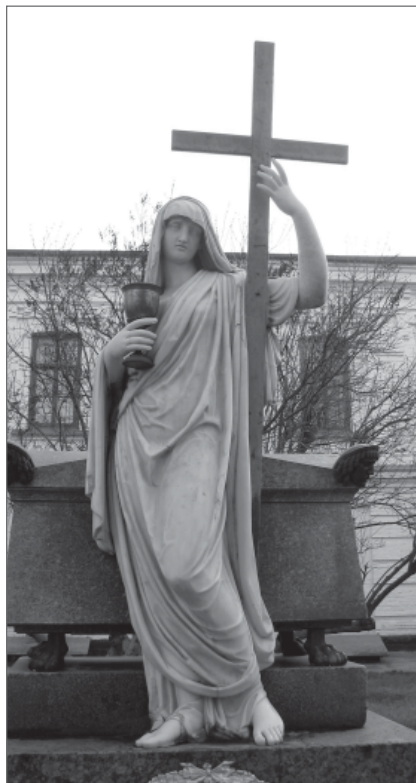
У процесі роботи над колекцією фахівцями Центру на основі найновіших світових досягнень у сфері реставрації кераміки відпрацьовано методику реставрації та консервації, вирішено низку питань, пов'язаних із біологічною обробкою експонатів, уражених спорами різних грибків та бактерій. Центром відновлені понад 200 виробів із кераміки цієї безцінної колекції, яка вважалася безнадійно втраченою. У травні-червні 1998 р. в Державному музеї українського декоративного мистецтва відбулася виставка цих творів¹.

Велику та складну роботу було проведено також у ділянці реставрації металу. Для Музею історії міста Києва співробітниками Центру художником-реставратором вищої категорії А.Марченком, реставраторами II категорії В.Ралемським і Н.Онопрієнко, художником-реставратором А.Поповичем та ін. було відновлено надзвичайно цінну пам'ятку торевтики – герб м. Києва «Архангел Михаїл» з Подільської ратуші, XVII ст. (іл.2), а також меблі та документи, унікальні речі з автографами першого президента України М.Грушевського.

Один з найцікавіших міжнародних проектів, реалізованих Центром – відтворення надгробного пам'ятника князю Костянтинові Іпсиланті, почесному громадянину м. Києва, борцеві за незалежність Еллади, господарю Молдови й Валахії, який жив у Києві з 1807 р. в будинку коменданта Печерської фортеці. Помер К.Іпсиланті 1816 р. і був похований у Свято-Георгіївській церкві. Надгробний пам'ятник було виконано скульптором Степаном Піменовим-старшим. У 1930-ті рр. надгробок перенесли до Свято-Успенського собору Києво-Печерської лаври. У період II Світової війни Успенський храм було підірвано, і багато художніх цінностей у ньому зазнали значних пошкоджень, у т. ч. і пам'ятник К.Іпсиланті. 1995 року, під час проведення в Києві міжнародної конференції «Україна–Греція», Центрові запропонували відтворити надгробок К.Іпсиланті, що зберігався у фондах Заповідника. Цю роботу виконали під керівництвом О.Загребельного скульптори В.Мікропуло, О.Рачковський і С.Юхно, реставратори Т.Коваленко, В.Баглей, А.Попович і В.Дудник. 29 червня 1997 р. пам'ятник Костянтинові Іпсиланті відкрито на

Рис. 2. Герб м. Києва «Архангел Михаїл» з Подільської ратуші

*Рис. 3. Скульптура «Віра».
Надгробок К.Іпсиланті*

майстерності фахівців Центру, експозиційного вигляду набули й музейні меблі XVI–XVIII ст., вітражі XII–XV ст. та музейні рами.

Упродовж останніх років Центр нагромадив значний досвід з організації та виконання важливих реставраційних проектів, серед

*Рис. 4. Консервація скульптури «Віра»
(реставратори А. Бєлак, О. Бєлак,
В. Ралемський, В. Курлов,
С. Шєлапов за роботою)*

території Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника (іл. 3, 4)².

У 1998 р. силами реставраторів Центру доведені до експозиційного стану й підготовлені до відкриття музею експонати з фондів Київського музею мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків. Реставратор I категорії Л.Проненко відновила унікальні скульптури західноєвропейської школи – «Мадонна з немовлям», «Юрій Змієборець» XV ст., «Святі Анна з Марією і немовлям», «Мадонна в молитві», «Свята Маргарита» XVI ст. та ін. Французькі гобелени, які нині прикрашають стіни одного із залів цього музею, відновлені реставратором вищої категорії І.Чорнокапською та молодшим науковим співробітником В.Назаром. Завдяки

яких реставрація експонатів з фондів Національного художнього музею України (унікальна поліхромна скульптура); реставрація прапорів (Музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. – бойовий прапор 60-го окремого Кавказького батальйону зв'язку, знайдений на Кіровоградщині в братській могилі солдатів 6-ї і 12-ї армій Південно-Західного фронту пошуковою асоціацією „Обеліск” у 1995 р.); реставрація експонатів Шевченківського Національного заповідника в м. Каневі (металевий хрест, встановлений на могилі Т.Г.Шевченка, а також погруддя Кобзаря, що стоїть сьогодні біля входу до музею). Співробітники Центру брали участь у відтворенні колекцій Українського центру народної культури «Музей Івана Гончара» (ікони, кераміка, поліхромна скульптура). Було розроблено програму відтворення й реставрації саркофагів Юрія Долгорукого та його сина з некрополя церкви Спаса на Берестові; здійснено комплексне обстеження фонду живопису, металу, стародруків і документів Національного Переяслав-Хмельницького історико-культурного заповідника³.

Протягом 2005-2009 рр. Центр проводив реставрацію предметів з фондів Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника, Національного заповідника «Хортиця» та Національної історичної бібліотеки України⁴.

Яскравим прикладом активної участі в збереженні музейного фонду України стало опрацювання реставраторами Центру пам'яток образотворчого мистецтва з колекції Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника. У 2007-2008 рр. наукові співробітники Центру Г.К.Горишняк та О.П.Коломієць відреставрували твори відомого українського художника І.М.Сошенка (1807-1876): «Форум Юлія в Стародавньому Римі», «Порт у Кумах. Італія», «Храм Вести – стародавній італійський круглий храм у Римі» (всі – II пол. XIX ст.). Особливість цієї роботи полягала ще й у тому, що картина «Порт у Кумах. Італія», як з'ясувалося в процесі реставрації, була наклеєна на лицьову сторону оригінальної гравюри з другої половини XVIII ст. відомого італійського художника Доменіко Кунего (іл. 5, 6). Ці два твори вдалося відокремити відновити гравюру. Вона добре збереглася і становить значну культурну та історичну цінність (іл. 7).

6 березня 2009 р. в художній галереї Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника відбулося урочисте відкриття виставки „Друге народження робіт Івана Сошенка”. Назва цієї виставки відобразила велике значення відродження художніх творів та важливість праці, виконаної реставраторами Центру⁵.

Рис. 5. І. Сошенко «Порт у Кумах. Італія» з колекції Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника. Фото до реставрації

Прикладом науково-методичної допомоги музеям є також обстеження гобеленів XVIII ст. в Київському музеї мистецтв ім. Богдана та Варвари

Рис. 6. І. Сошенко «Порт у Кумах. Італія» з колекції Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника. Фото в процесі реставрації

Ханенків та пам'яток фондової колекції тканин (160 од. зб.) Чернігівського історичного музею ім. Тарновського, проведене науковим співробітником В.В.Назаром. Також ним здійснено дезінфекцію та пластифікацію частини археологічних тканин, знайдених під час археологічних досліджень 18 поховань кінця XV – початку XVI ст. в дюрбе хана Хаджи-Гірая в Бахчисарайському історико-архітектурному заповіднику.

Рис. 7. Гравюра Доменіко Кунего з колекції Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника. Фото після реставрації

Для Національного заповідника «Хортиця» в 2009 р. були відреставровані п'ять стародруків XVIII–XIX ст., три шкіряні палітурки до них та одна металева накладка. Працювали з цими пам'ятками молодший науковий співробітник О.П.Коломієць, художники-реставратори III категорії Т.М.Ланько та С.А.Леуський. На окрему увагу заслуговує робота з книгою зазначеної колекції «Алфавит духовный», виданою в Санкт-Петербурзі в червні 1782 р.

Стан цієї книги на момент надходження на реставрацію було визначено як аварійний. Зошити блоку виявилися розірвані на корінці, аркуші сильно забруднені (особливо їхні кути), сірого відтінку від дотику пальців. Майже кожен аркуш був пошкоджений – з плямами від водяних патьоків та залишків життєдіяльності комах, численними розривами, деяких сторінок узагалі бракувало.

Після відокремлення за допомогою скальпеля книжкового блока від сторінок палітурки, після розбрушування зошитів, аркуші були ретельно відчищені механічним способом. Після цього папір занурили в кювети з дистильованою водою, з додаванням розчину трилону Б (3 %), потім – у

розчин хлораміну тієї ж концентрації. Далі аркуші було промито в проточній воді. Наступним процесом, у результаті якого папір набув міцності, стала пластифікація, для якої використовувався клей на основі МЦ. Проклейка проводилася шляхом занурення аркушів у 2%-й розчин. Розриви усунуто за допомогою японського рівноміцного паперу та борошняного клею за класичною рецептурою, втрати заміщені папером, що за щільністю, відтінком та якістю близький до оригінального. Відпресовані та складені в зошити аркуші були зшиті в блок. Каптали сплетено у дві нитки, подібні до оригіналу, та прикріплено до блока.

Серед інших музеїв, пам'ятки котрих реставрували співробітники відділу, – музей Т.Г.Шевченка, музей І.Гончара, Музей видатних діячів української культури, Будинок-музей М.Рильського, Музей-квартира П.Г.Тичини, Музей театрального, музичного і кіномистецтва України та ін.

За останні роки фахівцями відділу наукової реставрації та консервації вже повернуто до життя більше тисячі музейних предметів з фондів Заповідника і зібрань музеїв міста Києва та України. Ці твори експонувалися на численних виставках у містах України, Білорусі, Польщі, Італії, Німеччини, Іспанії, Угорщини, Фінляндії та США.

Використання набутого досвіду та традицій вітчизняної реставраційної школи, а також подальший розвиток Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника у сфері реставрації рухомих пам'яток дозволить зберегти велику частину історико-культурного надбання нашої країни й передати його наступним поколінням.

¹ Мішутіна Н. В., Загребельний О. М. Повернення до життя // Історія. Сучасний стан. Проблеми розвитку. Матеріали ювілейної конференції до 100-річчя від дня заснування. Національний художній музей України. - К., 1999.

² Беліловська А. В., Драновська В. М. Становлення та розвиток реставраційної справи в Києво-Печерському заповіднику // Могилянське читання 2006 року: Доля музейних зібрань: Зб. наук. пр. – К.: Фенікс, 2007 р. – Ч. I. – С. 238.

³ Беліловська А. В. Реставраційна діяльність Центру наукової реставрації та експертизи Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника у 2005-2009 рр. // Дослідження, реставрація та превентивна консервація музейних пам'яток. Сучасний стан. Перспективи розвитку: Наук. доп. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. – К., 2011. – С.11-15.

⁴ Коломієць О. П., Ланько Т. М. Реставрація книг XVIII века («Алфавит духовный», «Василий Великий. Книга о святом духе. Послания») из фондов Национального заповедника «Хортица» // Заповідна Хортиця: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. Історія запорізького козацтва: в пам'ятках та музейній практиці. Спец. випуск. – Запоріжжя, 2010. – С. 232-233.

⁵ Коломієць О. П. Особливості та складнощі реставрації картин Івана Сошенка з фондів Національного Корсунь-Шевченківського історико-культурного

заповідника // Могилянські читання 2009 року: Зб. наук. праць. – К.: Фенікс, 2010. – С. 363-369.

SUMMARY

Alina Belilovska

Specialists of the National Kiev-Pechersk Historical and Cultural Reserve to work in close collaboration with museums in Ukraine

The article shows the most interesting examples of the restoration of objects from the museum's collection for during 1990 – 2000s. Specialists of the National Kiev-Pechersk Historical and Cultural Reserve were a professional piece this job.

Keywords: National Kiev-Pechersk Historical and Cultural Reserve, museums of Ukraine, restorations works.

Оксана БЕЛАК

Особливості реставрації ікони «Перенесення мощів Св. Миколая» кінця XVIII – початку XIX ст. з фондів Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника

Описано склад та послідовність реставраційних заходів ікони «Перенесення мощів Св. Миколая» кінця XVIII – початку XIX ст. Особливу увагу приділено процесу укріплення фарбового шару та ґрунту.

Ключові слова: реставрація, зміни стану збереження, укріплення фарбового шару, зображення Святого Миколая.

У 2011 році до реставраційної майстерні творів мистецтва з фондів Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника надійшла ікона «Перенесення мощів Св. Миколая» кінця XVIII – початку XIX ст. За даними інвентарної книги, вона була передана до фондів Заповідника у 1948 році з Державного музею українського образотворчого мистецтва. Раніше не досліджувалася і не публікувалася.

Ікона на час надходження на реставрацію перебувала у надзвичайно поганому стані і потребувала негайного реставраційного втручання. Стан збереження був охарактеризований як аварійний. Живопис ікони виконаний олійними фарбами на суцільній сосновій дошці загального розміру 31х25 см, товщиною 2,5 см. Зі звороту дошка оброблена скобелем